

*Н. С. Прокопенко,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри економіки та менеджменту,
Київський міжнародний університет*

ПОДАТКИ І ПРИВАТНІ ІНВЕСТИЦІЇ — КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Розглянуто сучасний стан податкового регулювання агропромислового виробництва. Виявлено недоліки в системі оподаткування, розроблено окремі пропозиції щодо удосконалення інвестиційної політики. Обґрунтовано необхідність використання податкових регуляторів для здійснення переходу до поступального економічного розвитку.

The present situation of agro-industry tax regulation is analyzed in this article. The disadvantages of tax system are identified, same suggestions for improving are made. The necessity of tax regulation mechanism forming for transition to progressive economic growth is proved.

ВСТУП

Одночасно із зміною орієнтирів податкової політики по створенню регулюючого податкового механізму в Україні необхідна нова інвестиційна концепція, здатна за допомогою дієвого механізму оподаткування реально впливати на економіку України. Йдеться про інвестиції в людину, приріст її продуктивного потенціалу як визначальної передумови економічного підйому країни.

Що таке інвестиції в людину, чим вони відрізняються від інвестицій в економіку, промисловість, сільське господарство, технічну озброєність праці, інфраструктуру, інформацію, оборону, розвиток ринку споживчих товарів? Зрештою все це для людини, її участі у виробництві та споживанні. Відомо, що без людини, як провідного чинника виробництва і суб'єкта життєдіяльності, нічого у світі не відбувається.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Суспільна практика сприяла значній диференціації видів людського капіталу. Формування, нагромадження і культивування людського капіталу є основою і головним ресурсом поліпшення якості життя людини і суспільства. Це змінює

стратегію і логіку соціально-економічного розвитку в постіндустріальному суспільстві.

Серед складових елементів дії на економічний розвиток країни має велике значення зростання ефективності економіки, що досягається за допомогою збільшення підприємницьких доходів і прибутку, зниження податків та інших чинників. Тому необхідні податкові регулятори, які б стимулювали виробництво, інвестиційні процеси і акумулювання людського капіталу. Даній проблемі були присвячені наукові дослідження вітчизняних вчених [1, 2, 3, 4, 5].

РЕЗУЛЬТАТИ

Принципова схема стратегії якісного економічного підйому, показана на рис. 1.

Нарощування податкових надходжень до бюджету повинно здійснюватися хоча б на 50—100%, щоб країна змогла вибратися з "боргової пастки" і довести рівень бюджетних витрат, законодавчо встановлених, до мінімально допустимої межі.

Ключові завдання політики держави в галузі податків у найзагальнішому плані полягають, перш за все, в створенні сприятливого податкового клімату для підвищення рівня, ефективності виробництва й інвестицій, для збільшення доходів і зайнятості населення, особливо в депресивних сільськогосподарських регіонах. У загальному вигляді механізм податкового регулювання агропромислового виробництва, на нашу думку, можна проілюструвати за допомогою виробничої функції Кобба-Дугласа [6]:

$$Q = K^{\alpha} \times L^{1-\alpha}, \quad 0 < \alpha < 1 \quad (1),$$

де Q — обсяг національного доходу, що виробляється агропро-

Рис. 1. Схема джерел і засобів економічного зростання в суспільстві

мисловими підприємствами (в гр. од.);

K — обсяг капіталу, що використовується у виробництві (в гр. од.);

L — трудові ресурси, що використовуються (чол.);

α і $(1 - \alpha)$ — коефіцієнти еластичності, що вказують відносно зміну обсягу національного доходу на одиницю відносної зміни відповідно капіталу і праці, що використовується.

Із функції Кобба-Дугласа випливає, що для збільшення обсягу національного доходу потрібно збільшити пропозицію капіталу і трудових ресурсів у агровиробничу сферу. В умовах розвинених ринкових відносин система оподаткування здатна успішно вирішувати дані завдання за допомогою впливу на економічні стимули учасників аграрного виробництва, що можна виразити наступними залежностями:

$$K_n = [p \times (1 - t)] \varepsilon_1, \quad \varepsilon_1 > 0 \quad (2),$$

$$L_n = [z \times (1 - t_z)] \varepsilon_2, \quad \varepsilon_2 > 0 \quad (3),$$

де K_n — пропозиція капіталу в сферу агропромислового виробництва (у гр. од.);

p — норма прибутку на одиницю капіталу, що використовується в агропромисловості (у гр. од.);

t — рівень вилучення прибутку податковою системою (у частках одиниці);

ε_1 — коефіцієнт еластичності зміни пропозиції капіталу при зміні норми прибутку, що залишається після сплати податків;

L_n — пропозиція трудових ресурсів у сферу виробництва (люд.);

z — норма заробітної плати на одиницю витраченої праці (у гр. од.);

t_z — рівень вилучення заробітної плати системою оподаткування (у гр. од.);

ε_2 — коефіцієнт еластичності зміни пропозиції трудових ресурсів у сферу агропромислового виробництва при зміні норми заробітної плати, що залишається після сплати податків.

Президент України В. А. Ющенко в експертній доповіді відзначав, що "причинами негативних тенденцій у сільському господарстві є не лише несприятливі погодні умови, що спричинили значні втрати урожаю зернових. Погіршення з року в рік показників виробництва продукції сільського господарства свідчить про необхідність невідкладного вживання заходів з боку держави щодо зміцнення сільськогосподарського потенціалу, адаптації цього сектору економіки до функціонування в ринкових умовах. Особливо велике значення це має з точки зору політики стимулювання розвитку сільських територій, адже занепад сільського гос-

подарства спричинює деградацію села, загострення демографічної кризи тощо" [7, с. 86].

Ефективне вирішення всіх поставлених завдань неможливо без вдосконалення методів державного регулювання економіки. Зниження розмірів відрахувань до соціальних позабюджетних фондів, ставки податку на прибуток, також ПДВ, допоможуть вивести доходи з тіні. Ослаблення податкового тягаря дозволить добросовісним підприємцям упевнено розвивати власну справу в своїй власній країні.

Розглядаючи стан сільськогосподарського виробництва, як фундаменту економічного зростання агропромислового виробництва в Україні, слід зазначити, що в післякризові роки 2000—2003 рр. намітилося уповільнення спаду агропромислового виробництва, яке вже в 2004 році перейшло в стадію зростання. За підсумками 2004 року приріст відповідного періоду минулого року становив майже 20%.

Причинами такого становища, як це не парадоксально, стали фінансова криза та інфляція. Різне здорожчання долара сприяло пошуку шляхів заміщення імпорتنних виробів вітчизняними. У першу чергу це проявилось в харчовій промисловості, тобто там, де виробляють товари народного споживання повсякденного попиту і неможливо нівелювати попит (рис. 2). Обсяг валової продукції сільського господарства за 2005 рік становив 92585,6 млн грн. Порівняно з 2004 роком цей показник збільшився, але не суттєво, а порівняно з 2006 зменшився на 9,1%. У 2006 році аналізований показник збільшився відносно попереднього року на 2,4%. У 2007 році простежується

зниження показника: відносно 1999 р. — 93,6%; а порівняно з 2006 р. — 93,5% [8, с. 6].

На думку окремих вчених, економічне зростання в пострадянських країнах, у тому числі і в Україні, протягом останніх років має різний характер. Так, за оцінкою Мау В. з 1990 по 1999 роки в країнах СНД минув перший етап ринкових перетворень, коли створювалися базові ринкові інститути для функціонування ринкової економіки, а також відносно відновлена макроекономічна і політична стабільність.

Із 1993 по 2002 рік сформовані раніше інститути пройшли певний трансформаційний розвиток з урахуванням специфіки пострадянських республік. А з 2003 року починається новий етап, що полягає в переході від відновлення до інвестиційного зростання [9]. Тому інвестиційний чинник повинен відігравати вирішальну роль у досягненні економічних результатів. Крім того, пріоритети мають бути визначені не у бік зміни структури економіки, а, перш за все, на створення інститутів, пов'язаних із формуванням, збереженням і примноженням людського чинника, що виявляється рушійною силою ринкової економіки агропромислового виробництва, тобто знову йдеться про якісне економічне зростання агропромислових підприємств в Україні.

Позитивні зміни в динаміці економічного розвитку в 2002—2008 роках багато в чому зумовлені сприятливою зовнішньоекономічною кон'юнктурою. Хоча за розрахунками вчених Інституту світової економіки та міжнародних відносин Національної академії наук України, в експорті товарів протягом року по-

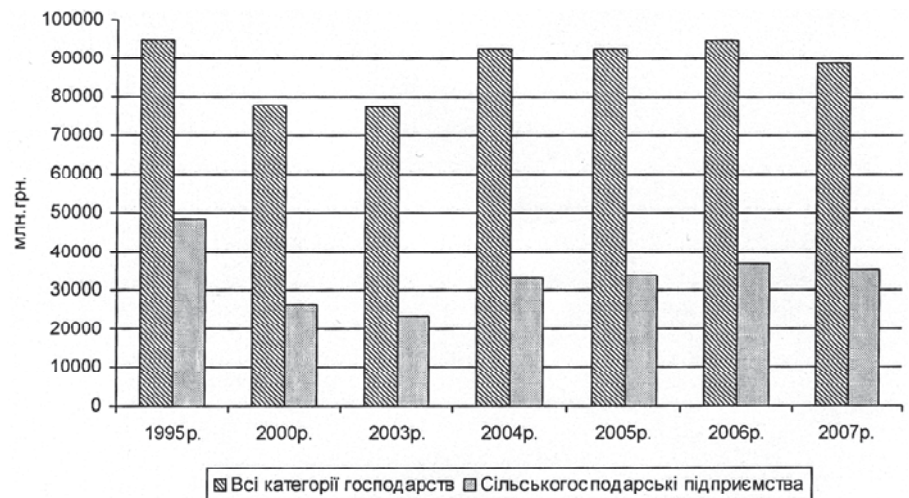

Рис. 2. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства (у порівняльних цінах 2005 р.)

Джерело: Моніторинг виробничо-фінансової діяльності підприємств і організацій АПК за 2007 рік, Ч. II, с. 6

трібно виділити такі тенденції. У січні-липні простежувалося повільне нарощування місячних обсягів — від 3,7 млрд дол. США до 7,7 млрд дол. США, а далі їх зниження. Вже в листопаді обсяги експорту зменшилися до 3,8 млрд дол. США, що на 34% менше, ніж у жовтні, і на 16% менше, ніж у листопаді 2007 року. Найбільший вплив на загальне скорочення експорту в листопаді порівняно з жовтнем мало місце падіння по наступних групах: продукції АПК — на 18,9%, машинобудівної — на 28,1%, продукції хімічної промисловості — на 34,1%, металургійної продукції — на 49,9% [10]. Крім того, важливу роль у формуванні економічного зростання відіграє внутрішній споживчий попит, що реалізується з урахуванням зростання реальних доходів населення. За оцінками елементів конкурентоспроможності України, проведених експертами Всесвітнього економічного форуму, її вперше було включено в групу країн з "ефективним розвитком" внаслідок досягнення розміру ВВП на душу населення на рівні 3000 тис. дол. США. Натомість стрімка девальвація гривні з кінця 2008 року і від'ємна динаміка росту ВВП, що прогнозується на найближчий період, можуть "відкинути" Україну в групу країн, які щойно "переходять до ефективного розвитку" [11].

Тенденції, що склалися, дозволяють зробити висновок, що економічне зростання АПК в Україні уповільнюватиметься. До того ж на вітчизняну економіку, як і раніше, значно впливає кон'юнктура світових цін. Тому в цей період потрібно вести пошук нових джерел зростання, здатних впливати на інвестиційний клімат в АПК України, стан виробництва і його структуру, споживчий попит. Таким чинником, на нашу думку, може виступити система оподаткування. Але існуючій податковій моделі необхідно надати регулюючу і стимулюючу спрямованість з метою вирішення завдань соціально-економічного розвитку аграрного сектору України.

Перейдемо до детального розгляду ролі системи оподаткування в забезпеченні економічного зростання. При цьому не слід забувати також про реалізацію економічних інтересів суб'єктів економіки, у тому числі й через податкову політику.

Економічна політика країни може орієнтуватися на конкретні приватні інтереси (тактична економічна політика), або на формальні агреговані показники (стратегічна економічна політика). Реформи в Україні проводилися на тактичному, адаптивному рівні.

Економічна реформа — це завжди дискреційний перехід від однієї

парадигмальної системи регулювання економіки до іншої. При цьому необхідно умовою успіху є цілісність і несуперечність у конструюванні нової системи. Спроби ж еkleктичного поєднання інструментів з різних "парадигм" роблять всю конструкцію нестійкою, прирікають реформу на провал, що значною мірою продемонстрував вітчизняний досвід.

Стан економіки АПК України деформує мотиви і поведінку всіх економічних агентів — від домогосподарств, що витрачають обмежені накопичення на надмірне або навіть демонстративне споживання, і підприємств, що побоюються виходити за рамки освоєної ринкової ніші, до держави, яка прагне спочатку до максимального вилучення доходів, за допомогою оподаткування, у потенційних платників податків, потім до безмірної лібералізації, не піклуючись про майбутні потенційні доходи. Підсумки цієї ситуації відомі: ніхто не хоче інвестувати, кожен боїться за свою власність і розпоряджається нею для отримання швидкого ефекту.

Ефективно задіяти наявні ресурси вдається лише за умови реалізації державою таких заходів, які дозволять істотно змінити мотивацію всіх економічних агентів. Це припускає:

- максимальне врахування приватних інтересів, але не тільки фінансових олігархів, а усунення перешкод для зростання економічної активності суб'єктів господарської діяльності АПК і населення;

- зниження тотальної невизначеності та встановлення передбаченості політичного і економічного курсів уряду для учасників економічної діяльності.

Ключові чинники в економічній сфері АПК нині — це податки і приватні інвестиції. Без перших неможливі погашення зовнішнього боргу і забезпечення хоча б мінімальних соціальних гарантій (особливо це важливо для сільських територій), без других — реструктуризація агропромисловості та вихід на траєкторію стійкого економічного зростання, з вищими показниками. Проте, і в тому, і в іншому випадку всі економічні агенти повинні мати стимули і спроможність платити податки, а також інвестувати і зберігати кошти в легальних і цивілізованих формах.

Сутність соціально-економічної політики, що проводиться в Україні з 1992 року і по теперішній час, можна охарактеризувати, як гіпертрофовану увагу до фінансового сектору і явну неувагу до проблем виробничого і науково-технічного розвитку країни. Одна з основних причин цього заключається в цільовій установці

на збагачення, що активно поширювалася в суспільстві.

Символом багатства слугують гроші. Це і зумовило гонитву за ними, і концентрацію уваги владних структур на питаннях грошового обігу і банківського розвитку.

На нашу думку, шлях стратегічного розвитку агропромислового виробництва для нашої країни — це перехід до економіки інноваційного типу. Тільки так можна досягти радикального збільшення обсягу валового внутрішнього продукту АПК дійсно необхідного для підвищення рівня життя населення і збереження продовольчої безпеки країни.

Проблеми податкової реформи багато в чому пов'язані зі станом підприємств реального сектору економіки — основного базового елемента податкового поля економіки. Деяке підвищення за останні роки рівня рентабельності в сільськогосподарських підприємствах супроводжувалося зниженням питомої ваги збиткових підприємств: так, у 2006 році збитки від реалізації сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах мали більше половини областей і порівнянних до них регіонів (57%), а в 2007 році збитково спрацювали тільки Волинська і Донецька області [8, с. 105].

Аналізуючи рентабельність всієї діяльності виробництва продуктів харчування, напоїв та тютюнових виробів за видами виробництва за останні роки теж простежується позитивна тенденція відносно зниження не прибуткових галузей: так, у 2002—2003 роках їх було — 7; у 2004—2005 — 6, за 2006 рік — 4 і у 2008 році — 3. Збитково спрацювали у 2008 році підприємства з виробництва олії та жирів тваринного походження; молочних продуктів та морозива; хліба і хлібобулочних виробів [14, с. 19; 15, с. 22].

У даний час в ДПАУ визначається розподіл податкових платежів між різними групами підприємств. Існують підприємства, які сплачують 60—70% від обсягу податкових платежів, і є підприємства, що сплачують їх у розмірі від 5 до 12%. Вони знайшли для себе "податкові ями" в законодавстві й добре розвиваються. Зниження податкового навантаження на підприємства може позитивно позначитися на темпах економічного зростання АПК і національного господарства в цілому, але, поряд з цим, необхідно розподілити навантаження справедливо.

Наприклад, при зниженні податкового тягаря в агропромисловому комплексі від 50—60% до 35—40% від валової виручки (експертна оцінка) виникають засоби, які дозволять

скоротити падіння виробництва, знизити ціни на продукцію, що виробляється, збільшити платоспроможний попит і за рахунок цього підвищити абсолютну величину надходження податків до бюджету. Крім того, створення нових робочих місць у аграріїв створить додаткові джерела оподаткування і спричинить збільшення податкової бази.

Ефект від зниження податкової навантаження на аграрний комплекс може проявитися в прискоренні економічного підйому і підвищенні рентабельності виробництва. За розрахунками П. В. Мельника, зменшення частки доходів у 10 разів спричинить зміну реальних доходів (у відсотках до попереднього року) — 24% [12, с. 5].

Але тут виникає інше питання: чому за нинішніх темпів розвитку АПК не відбувається істотного позитивного впливу на соціально-економічний розвиток сільських територій. Крім того, загальновідомо, ухилення від податків у даній сфері суттєве.

Непомірний податковий тягар, перекося в його розподілі, складність податкового законодавства, подвійне оподаткування — спричиняють необхідність реформування української податкової моделі.

Питання про зниження податкового тягара — актуальне питання впродовж ряду років. Але найголовніше вирішити за рахунок якої категорії платників податків провести його зниження, оскільки зменшення податків спричинить недоотримання коштів до бюджету і невиконання своїх соціальних зобов'язань. Збільшення витрат може бути покрите за рахунок податкових і неподаткових джерел. Розглянемо їх детальніше:

1) неподаткові джерела:

— ефективніше використання державної власності;

— запозичення на внутрішньому фінансовому ринку;

— скорочення бюджетних витрат (як правило, скорочуються витрати на здійснення соціальних програм, на культуру і науку, інші незахищені статті. На думку автора, із врахуванням досвіду інших країн (Аргентина), в Україні необхідно скоротити витрати на утримання державного апарату);

2) податкові джерела:

— збільшення обсягів стягнення податків за рахунок чіткої організації діяльності податкових органів і контролю за об'єктами оподаткування, формування податкової бази, використання пільг платниками податків, термінів сплати податків, а також роботи з простроченою податковою заборгованістю;

— зміщення податкового тягара. У залежності від пріоритетів еконо-

мічної політики можна досягти зменшення податкового навантаження в стратегічних сферах економіки АПК або сільськогосподарських територіальних одиниць, що є "локомотивами" економічного зростання в державі й отримати податкові доходи з підприємств, що займаються, торгово-посередницькою, банківською діяльністю;

— приріст податкових доходів за рахунок уточнення ставок основних податків. Наприклад, за даними досліджень російських учених, зменшення ставки ПДВ на 1 пункт (1%) рівноцінно зниженню ставки податку на прибуток приблизно на 12 пунктів.

У той же час зниження ставки податку на прибуток на 6% спричиняє психологічно настільки сильний ефект, що збільшення ставки ПДВ на 1% не стане помітним [13].

ВИСНОВКИ

Розглядаючи податкові й неподаткові джерела доходів бюджету, слід врахувати, що спиратися лише на одні податкові доходи неможливо у зв'язку з тим, що визначені інші напрями в реформуванні оподаткування — відміна деяких податків, уніфікація законодавства і зниження ставок по основних податках.

Активізація державного втручання в економіку повинна відбуватися шляхом зростання податкової бази і стимулюючої дії на неї системи оподаткування, що існує.

Скорочення державних витрат необхідно проводити зважено, без урізання соціальних витрат, що вже призводило до зниження платоспроможного попиту населення, соціальної диференціації, зниження якості життя українців та інших проблем у суспільстві.

Формуючи податковий механізм в Україні, слід враховувати зарубіжний досвід, що підтверджує переваги і недоліки впливу податків на економіку, що проявляється в практичному житті:

— прямі податки переважають в США, Японії, Канаді, а непрямі — в Норвегії, Франції, Австралії;

— врівноважену структуру мають Італія, Фінляндія;

— підвищення ролі прямих податків відбулося у Великобританії, Німеччині, Фінляндії, а непрямих — в Австралії, Італії і особливо Швеції;

— в цілому по країнах ОЕСР відбулося зрушення у бік прямого оподаткування.

Література:

1. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. / За ред. Акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка — К.: Фе-

нікс, 2007.

2. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. — Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. — 608 с.

3. Фінанси в період реформування агоропромислового виробництва / Демяненко М.Я., Алексійчук та ін. За ред. М.Я. Демяненка. — К.: ІАЕ УААН, 2002. — 645 с.

4. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія. — К.: КНЕУ, 2006. — 240 с.

5. Мельник В. М. Вплив бюджетно-податкового регулювання на розвиток промислового виробництва в Україні / Мельник В. М., Мельничук Г. С. // Фінанси України. — № 12. — 2008. — С. 44—52.

6. Хочуев В. А. Оптимизация налоговой системы в условиях переходной экономики / Хочуев В. А. — Нальчик: Эль-ФА, 1999. — 28 с.

7. Україна в 2007 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку. Експертна доповідь / за ред. Ю. Г. Рубана. — К.: НІСД, 2007. — 256 с.

8. Моніторинг виробничо-фінансової діяльності підприємств і організацій АПК за 2007 рік. — / Ч. П. Міністерство аграрної політики України. — К., 2008. — 170 с.

9. Мау В. Экономическая политика в 2004 году: поиск модели консолидации роста / Мау В. // Вопросы экономики. — 2005. — № 1. — С. 4—27.

10. Панфілова Т. Глобальна криза і українська економіка: хто кого? [Електронний ресурс] / Т. Панфілова / [Електронний ресурс] — <http://for-ua.com/analytics/2009/02/24/143751.html>

11. Доклад всемирного экономического форума [Електронний ресурс] — [http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Financial development-Report/index.htm](http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Financial%20development-Report/index.htm).

12. Мельник П. В. Управління податкоспроможністю суб'єктів господарювання: навч. посіб., для самостійної роботи / Мельник П. В. — Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. — 116 с.

13. Оганян К. Н. Налоговое бремя в России: кто должен платить налоги? / Оганян К. Н. // Налоговый вестник. — 1999. — № 9. — С. 3—6.

14. Моніторинг виробничо-фінансової діяльності підприємств і організацій АПК за 2007 рік. — / Ч. П. Міністерство аграрної політики України. — К., 2008. — 185 с.

15. Моніторинг виробничо-фінансової діяльності підприємств і організацій АПК за 2008 рік. — / Ч. П. Міністерство аграрної політики України. — К., 2008. — 85 с.

Стаття надійшла до редакції 02.07.2009 р.